

**Реалії сучасної української культури:
філософсько-культурологічний дискурс**

Анучина Л.В., канд. філос. наук, доцент
Стасевська О.А., канд. філос. наук, доцент

Стаття присвячена осмисленню проблем стану сучасної української культури та перспектив її розвитку.

Ключові слова: *світова та національна культура, глобалізація, національна ідентифікація, ціннісні орієнтири, духовні ідеали.*

Актуальність теми. Розпад Радянського Союзу, а в подальшому руйнація соціалістичного ладу, відмова від ідей марксизму-ленінізму, від ідеалів, які проголошувалися Комуністичною партією та Радянською владою, життя України в нових соціально-економічних умовах вимагали не тільки радикальної перебудови матеріальної основи суспільства, а й формування та затвердження кардинально інших духовних орієнтирів. Практично це ознаменувало нову добу в еволюції української культури.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості сучасної української культури та окреслити її перспективи, зважаючи на реалії культурної глобалізації.

Викладення матеріалу. Затвердження незалежної України, її державної самостійності, перш за все, дозволяло вивільнити той величезний духовний потенціал, який накопичувався українцями під час їхньої колонізації і підкорення чужоземними державами. З'явилася реальна можливість реалізації концепції національної культури М. Грушевського, яка ґрунтується на ідеї автохтонності розвитку українського народу, його культури.

Згідно до позицій вченого, особливо повно викладених в таких працях, як «Історія України-Русі» та «Історія української літератури», саме культура є фундаментом національної цілісності окремих груп українського населення. Водночас, підкреслював М. Грушевський, українська культура веде постійний

діалог з європейською культурою, знаходиться у постійному зв'язку з нею, тому її розвиток відбувається у контексті західноєвропейських духовних процесів.

Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України, утвердження її суверенітету стали підставою для народження та розповсюдження романтичних поглядів щодо майбутнього української держави та її культури. Підтвердженням цього стало прагнення українського етносу до державотворення, а також до утвердження політичної нації на основі об'єднання всіх громадян країни. З'явилася реальна можливість подолати всі ті проблеми і негаразди у розвитку культури, які були притаманні радянському суспільству. Це стосувалося проблем культурної спадщини, відродження традиційних цінностей народу, повернення забутих імен діячів культури, борців за самостійність країни.

Особливе значення приділялося проблемі повернення в повсякденне життя української мови, підвищення її реального статусу як державної та провідної.

Підвищення національної самосвідомості співпадало з орієнтирами політичної еліти. Саме в перші роки незалежності України багато уваги приділялося реорганізації радянської авторитарної державної системи, заміни її структурних складових новими державними структурами демократичного спрямування.

Прийняття Конституції України у червні 1991 р. затвердило принцип народовладдя, верховенство права, поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність тощо. Власне Конституцію України за змістом, за духом вирізняє демократична сутність.

Слід підкреслити, що в Україні ще до прийняття Конституції держави було зроблено багато кроків на шляху до демократизації суспільства, а також багато зусиль приділялося питання розвитку культури.

Достатньо нагадати, що в країні були юридично закріплені такі загальнолюдські цінності, як право на свободу думки, свободу слова, об'єднань, а також рівність громадян перед законом та ін. Згідно із Законами «Про об'єднання громадян», «Про творчих працівників і творчі спілки», «Про друковані засоби масової інформації (пресу)», «Про інформацію», «Про національні меншини України» тощо, завдяки «Декларації прав національностей України», Декларації про державний суверенітет України» виникли і розгорнули активну діяльність потужні громадські організації (напр., 1995 р. - 4 тис., 1999 р. - 30 тис.).

Важлива роль в розбудові української держави та підвищенні статусу національної культури належала Народному Руху України, Товариству «Просвіта», Конгресу національно-демократичних сил України, Союзу жінок України та ін. Чисельні суспільно-національні рухи, об'єднання, партії тощо (зокрема, на той час існувало приблизно 600 організацій та об'єднань, 200 політичних партій) сприяли становленню демократії в країні. Зміст їхньої діяльності у більшості випадків мав романтичне забарвлення, що поширювало та зміцнювало серед українців впевненість у тому, що у найближчі часи країна досягне в усіх відношеннях рівня європейських держав. Благодійні фонди, культурно-освітні, мистецькі, молодіжні об'єднання, національні общини спрямовували свою діяльність на підвищення загального рівня культури, зростання рівня політичної культури населення, залучення людей до забутих цінностей та в цілому до культурної спадщини.

Значну роль в процесі розбудови незалежної України відводили релігійним організаціям. Повернення до духовних настанов християнства визнавалося одним з головних факторів відновлення значущості моралі в повсякденному житті. Державна влада приділяла значну увагу подоланню міжконфесійних суперечностей. У 1996 р. відбулася Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій, з 1998 р. держава розпочала процес повернення

культових будівель церковним парафіям та надання землі для будівництва нових релігійних споруд. За сприяння державної влади пройшов перший Всеукраїнський християнський конгрес «Примирення - дар Божий, джерело нового життя», а Президент України констатував факт морально-політичної реабілітації церкви.

Водночас, розкол християнських конфесій в Україні не був подоланий, а створення Української православної церкви Київського патріархату та Української автокефальної православної церкви його заглибило. Втім кількість віруючих в країні значно збільшилася, намагання жити за Божими законами стало основою змісту стосунків з оточуючим світом.

Варто зазначити, що збільшення кількості парафіян, активізація діяльності торкнулася й Української греко-католицької церкви, якій також поверталася майно та надавалася можливість будувати церковні споруди. Водночас відновлювалася та поширювала діяльність Римо-католицька церква, прихильники якої зміцнювали її авторитет, впроваджували в повсякденне життя її настанови.

Надана свобода віросповідання стала підставою звернення значної частини українського населення до протестантизму, мусульманства, іудаїзму тощо, легалізації діяльності багатьох інших, нетрадиційних для України релігійних конфесій, а також появи різноманітних сект, братств, церков.

Активізація релігійного життя, з одного боку, додавала віри в те, що віруючі люди зуміють наповнити духовним змістом людські відносини, усі сфери життєдіяльності в незалежній Україні. З другого боку, загострення конфесійних розбіжностей та використання цього факту політичними силами задля власних інтересів спричинили загрозу втрати єдності української нації.

Одним з головних демократичних орієнтирів, які, за сподіваннями, могли б прискорити процес розбудови незалежної української держави, була орієнтація на доступність будь-якої інформації для всіх верств населення,

можливість отримувати її за бажанням. Відгуком на це став до цього часу небачений розвиток засобів масової інформації. Поява нових часописів («Березіль», «Сучасність», «Український засів» тощо), газет («Зеркало недели», «Слобода», «2000» тощо), недержавних телеканалів («Тонис», «Оріон», «5 канал» та ін.) породила сподівання українців на отримання чесних, правдивих відомостей про стан життя країни, про зовнішню та внутрішню політику, про події світового та вітчизняного значення. Водночас, висока довіра населення до засобів масової інформації дозволяла політичним силам використовувати їх в своїх інтересах, маніпулювати свідомістю суспільства. Наявність серед журналістів аморальних типів призвела до розповсюдження інформації неправдивої, спрямованої на захист та «оспівування» або окремих особистостей, або певних політичних сил. У результаті вже в перші роки незалежності зневіра населення щодо об'єктивності засобів масової інформації призвела до значного скорочення їхньої мережі.

Романтичні сподівання української еліти та більшості українців на швидкі покращення у духовній та матеріальній сферах життя похитнулися у зв'язку з тим, що значна частина населення сприйняла демократизацію як вседозволеність, визнавала виключно власні права, морально не була підготовлена до якісних перебудов життя в нових умовах. Влада демонструвала нездатність чітко, науково обґрунтовано визначити стратегію та тактику не тільки політичного, економічного, але й духовного розвитку України - незалежної, самостійної держави. Романтичні захоплення, романтичний настрій, віра в швидкі зміни в усіх сферах життєдіяльності, досягнення європейського рівня життя поступово змінилися розчаруванням та апатією.

Складні суспільно-політичні процеси в сучасній Україні спричинили масову дезорієнтацію суспільства, утрату стійкої соціальної ідентичності, впевненості щодо сталості власного соціального статусу та стабільності свого життя. Підґрунтям цього стали соціальні трансформації, серед яких основними

були: зміна інститутів власності, через що соціальна структура стала досить рухливою; формування і затвердження нової стратифікації суспільства – класів, груп, спільнот; ослаблення стратифікаційних обмежень і збільшення можливостей для горизонтальної і вертикальної мобільності українців; становлення матеріального критерію як переважного у визначенні статусу людини; поглиблення соціально-майнової поляризації суспільства тощо.

Зміни форм власності на засоби виробництва, формування нових виробничих відносин, нові стиль і спосіб життя докорінно трансформували суспільну свідомість, вимагали постійних пошуків власного місця, власної ніші в новому суспільному просторі. Унаслідок перетворень очевидною постала проблема соціальної ідентичності – для людини ускладнився процес віднесення себе до якоїсь конкретної соціальної групи, виникла потреба в індивідуальній самоідентифікації як наслідок намагання поширити можливості власної самореалізації. Звичайно, це посилило прояви такої особливості менталітету українців як індивідуалізм, що відштовхувало їх від процесу єднання задля вирішення загальнонаціональних питань.

Проблема самоідентифікації загострилася ще й у зв'язку з тим, що зник ідеологічний тиск. В незалежній Україні відмовилися від колективістської ідеології, згідно з якою в радянську добу панував стандарт колективної ідентифікації – людина належала до робітничого класу, колгоспного селянства, радянської інтелігенції. Соціальна ідентифікація особистості в сучасній Україні відбувається, по-перше, в умовах відсутності ідеологічної регламентації і опіки з боку держави, по-друге, на основі політичного і світоглядного плюралізму, що сприяє збільшенню рівня незалежності стосовно соціуму в судженнях і діях; по-третє, в процесі демократизації і індивідуалізації суспільства, що створює значно більше зразків для ідентичності.

Треба зазначити, що радянський стандарт ідентифікації вилучав або пригнічував етнічно-національний її аспект, в суспільстві затверджувався

єдиний зразок – «радянської людини». Сьогодні самоідентифікація особистості відбувається на основі таких елементів як мова, релігія, етнічна належність тощо. Хоча задля справедливості потрібно зауважити, що поки в Україні самовизначення за такими критеріями ще не набуло загального характеру через низький рівень опанування власної історії і культури і через потужні впливи глобалізації.

Разом зі зміцненням прикмет індивідуалізму проблеми соціальної ідентичності демонструють тісний зв'язок з ще однією проблемою сучасної України – проблемою маргіналізації. Утрата особистістю впевненості щодо власної належності до певної соціальної групи зумовила її дезорієнтацію відносно норм і ціннісних орієнтирів життя, невміння розрізняти цінності та псевдо цінності. Людина, яка вимушена відмовлятися від традиційних для неї ціннісних орієнтирів, але не може засвоїти нові для неї цінності, живе на «межі», втрачає можливість повної самореалізації. Маргіналізація українського суспільства посилюється ще і у зв'язку з відсутністю в суспільстві сталої системи норм, цінностей, ідеалів, стандартів соціальної поведінки, визнаних та сприйнятих більшістю.

Стан духовного життя нашої країни визначений тим, що такі духовні ідеали попереднього (радянського) історичного періоду, як почуття обов'язку, пріоритет державних інтересів перед особистими, оптимістична терплячість, ентузіазм тощо поступаються місцем новим – матеріальний добробут, прагматизм, свобода індивідуального вибору переконань і поведінки та ін., які, нажаль, не набули чіткої усталеності і системності. Тобто, наочною є трансформація ціннісних орієнтирів, яка характеризується переважанням утилітарно-практичного над духовним. Разом з тим, серед українців відсутня єдність духовних пріоритетів, вони є різними для людей похилого віку та молоді, представників середнього класу та пенсіонерів тощо, у зв'язку з чим поширюються та заглиблюються протиріччя в системі культури.

Утрата єдиної системи цінностей позбавило сучасне покоління українців того інтегруючого начала, того фундаменту та регулятора суспільних відносин, які забезпечують національну єдність.

Українці опинилися в атмосфері, яка наповнена конкуруючими цінностями, що в більшості випадків втратили загальнолюдський зміст, з яких викреслений моральний сенс, які спрямовані на вирішення вузькоegoїстичних питань, на реалізацію принципу «мета виправдовує засоби».

Неспроможність української еліти об'єднати народ та об'єднатися самій, відсутність будь-яких ідеологічних настанов, що доведені до населення, зрозумілі та схвалені ним, можуть бути покладені в основу зовнішньої та внутрішньої політики, посилила духовну роз'єднаність української спільноти. Світ українців все більш перетворюється в негуманізований світ, в якому панує відсутність співчуття, людяності, толерантності, взаємопорозуміння тощо.

Свій «внесок» у процес дегуманізації вносять і ті соціальні інститути, на які покладена функція виховання. Вони або роблять акцент на розважальності, застосуванні сумнівного гумору, або відводять людину у віртуальну реальність, спокушають «світським життям», або лякають страхіттями кримінального характеру. У більшості випадків пропагуються аморальні, анормальні стосунки, норми поведінки, життя взагалі, які подаються як такі, що відповідають сучасним стандартам, ототожнюються з демократичними цінностями.

Подолати подібні зміни у значній мірі можливо завдяки відродженню релігійного життя. Дійсно, за часи незалежності частка населення повернулася до споконвічних цінностей, освячених релігією. Водночас, життя за релігійними нормами залишається для великої кількості людей недосяжним або таким тільки за зовнішніми ознаками. До цього додамо, що в країні навіть виникла своєрідна мода на релігію, особливо серед політичного бомонду, який демонструє свій зв'язок з релігійними організаціями. Наближення до релігії стримує і періодичні негативні події, пов'язані з релігійними діячами різних конфесій, з активізацією

діяльності різних сект, з відсутністю бажання керівників релігійних конфесій подолати розбіжності та об'єднати зусилля задля виходу з того стану моралі, що визначає суспільне життя.

Практично відсутні реальні дії в цьому напрямі і зі боку влади та тих, хто відносить себе до еліти, зокрема політичної, в Україні. Державні органи майже не опікуються проблемами духовності, зосереджуючи увагу на проблемах економічного порядку. У повсякденності, у вирішенні питань майбутнього України, збереження її самобутності, її культури все частіше державні, політичні діячі виявляють аж ніяк не кращі свої якості.

До проблем розвитку української культури, викликаних внутрішніми обставинами, додалися ще й проблеми, які виникли у зв'язку з тим, що незалежна Україна відкрила свої кордони, подолала закритість і почала поширювати зв'язки зі світовим культурним співтовариством.

Реалії Новітньої доби посилили неможливість функціонування жодної національної культури як замкненого явища, відірваного від тенденцій і спрямувань розвитку світової культури. Отже, становлення засад, змісту розвитку сучасної української культури визначається таким глобальним планетарним процесом як культурна глобалізація. Той факт, що українська культура є невід'ємною частиною світової культури (зокрема, західної) зумовлює те, що в ній, як у дзеркалі, відбиваються всі відмінності сучасного світового культурного розвитку.

Осмислення сутності культури кінця XX ст. - поч. XXI ст. ускладнюється тим, що в системі цієї культури живе сучасне людство, а також тим, що ця культура наповнена цінностями та ціннісними орієнтирами протилежного звучання, яким ще неможливо надати конкретного і однозначного визначення.

Культурна глобалізація, яка стала однією з головних ознак сучасності, не має однозначних наслідків щодо будь-якої національної культури, в тому числі і для української. Її характеризує спрямованість на уніфікацію національних

культур, через що загострюється проблема збереження їх самобутності. На думку культурологів, глобалізація забезпечує формування нової духовної реальності. Її ознакою стає єдність культурних цінностей, фундаментальну базу якої складають цінності західної цивілізації. Відбувається руйнація кордонів національних інтересів, що веде як до інтернаціоналізації культур так і до значних випробувань для майже кожної національної культури.

Активний процес уніфікації та прийняття за єдину модель західної системи цінностей яскраво виявляється в системі світової культури вже сьогодні. Культура західноєвропейського типу стала визначальною не тільки для Європи. Зараз її називають «західною культурою», а її типові риси та спрямування виявляються у своєрідному вигляді в культурах інших регіонів, країн. Незважаючи на кризовий стан сучасна західна культура не тільки не загинула, не вичерпала себе, як це пророкували такі філософи ХХ ст. як О. Шпенглер, П. Сорокін, Х. Ортега-і-Гассет та ін., а й виступила привабливим зразком для інших культур. Її суперницею є американська культура, яка не менш активно веде боротьбу за перемогу у світовому культурному просторі. Сучасна українська культура відчуває вплив цих двох потужних культур, їхню силу, привабливість ідеалів, стандартів, навіть агресію щодо впровадження їхніх цінностей як панівних. В Україні зростає кількість людей, які ідентифікують себе із таким поняттям як «громадянин світу», ігнорують власну національну культуру як щось застаріле, віджиле. Це призводить до дестабілізації суспільства, і навіть до виникнення питання збереження самостійності. Водночас значна частина українців залишається прихильницею ідеї єдності російської та української культур, не визнає самобутності української культури, ототожнюючи її з російською. Розчинення в західноєвропейській, американській, російській культурах виступає реальною загрозою розмивання, навіть нищення української нації та її культури.

Безумовно, не можна заперечувати той факт, що культурна глобалізація завдяки зростанню інтенсивності культурного діалогу надає окремим народам, в тому числі і українському, можливість досягти нових «культурних горизонтів», вийти за межі власних етнічних і національних кордонів. Вона також утверджує певні культурні стандарти, що спонукають людину сучасного світу оволодівати іноземними мовами, користуватися комп'ютером, розумітися на сучасному мистецтві, формувати в собі комунікативні здібності, спілкуватися з усім світом завдяки Інтернету тощо. Формування єдиного світового інформаційного простору сприяє поширенню, засвоєнню і практичному застосуванню накопичених в межах різних культур цінностей, в тому числі ідей, знань, навичок та ін. Це значно прискорює темпи та збільшує масштаби міжкультурного діалогу, утвердження та втілення в життя загальнолюдських духовних настанов.

Збереження віри у науково-технічний прогрес, реалізація його завдань не тільки дозволили досягнути в сучасному світі високого рівня матеріального виробництва, а й викликали всезагальну спеціалізацію суспільства, яка вимагає від людини вузької професійної підготовки. Високу значущість спеціалізація мала для підвищення результативності діяльності в усіх сферах суспільного життя. Водночас вона виступила підставою обмеження діяльності людини однобокою діяльністю, а звідси звуженням можливостей реалізації людини, призвела до знеособлення знань, стандартизації навичок. Сьогодні знання, які завжди були невід'ємними від людини, орієнтували її на творчість, перестали бути для неї безперечною цінністю. Наявною стала тенденція заміни знання інформацією і перетворення її на визначальну рушійну силу. Інформація, як відомо, наповнює людину «кількісно», знання ж надає можливість «якісних» змін, стимулює розвиток творчого потенціалу.

Світова культура останнього століття відчуває на собі наслідки соціальних потрясінь та природних катаклізмів, які супроводжують життя

переважної більшості народів і націй. Нагадаймо, що в останні роки ХХ ст. й до сьогодні світові держави потерпають від чисельних політичних та економічних криз, від зміни клімату, аномальних природних явищ тощо. Наслідками цього є втрата впевненості у майбутньому, побоювання втрати роботи, матеріальних статків, благополуччя. Поширеним є руйнування родинних традицій, сімейних відносин, взаємин між батьками та дітьми тощо. Загальнолюдські духовні, у першу чергу, моральні цінності витісняються на другий план, в усіх життєвих сферах перевага надається утилітарним настановам. Тому зрозумілим є те, що причина поширення утилітаризму в системі українського духовного життя пов'язана не тільки з докорінною зміною соціально-економічних умов, а й з проникненням в країну сучасних настанов світової культури.

Не варто забувати і про те, що утвердженню раціонально-прагматичних орієнтирів у життєдіяльності сучасних українців сприяє панування у світовому культурному просторі технократичного мислення, формування якого здійснюється на ґрунті індустріалізації та автоматизації виробництва, реалізація надсучасних науково-технічних досягнень. Однією з головних прикмет технократичного мислення є визначення людини гвинтиком досконалого механізму, або досконалим механізмом, що діє виключно за закладеною програмою, в якій не має місця емоційно-почуттєвому світу. Звичайно, це може призвести до знищення людського в людині, перетворення її у своєрідного робота.

Сприяє цьому відрив, відчуження людини від природи. В сучасних умовах природа не тільки визначається майстернею, в якій творить людина (як це було в ХІХ ст.), а вважається полем експериментаторства, спрямованого на її, тобто природи, цілковите змінення. Краса природи, її довершеність залишається поза увагою, почуття прекрасного при спілкуванні з нею втрачається.

Подальше крокування урбанізації загострює проблему зв'язків людини і природи, відриває людину від землі, знижує значущість селянської праці, перетворюючи села у такі собі «мініміста». Відмова від традиційних життєвих настанов, притаманних селянству, їх «невписаність» у міські ціннісні орієнтири, навіть у міській спосіб і темп життя значно прискорили процес маргіналізації населення, у тому числі, звичайно, і українського.

Інформація посилює прагматичну спрямованість мислення, підвищує значення розрахунку, користі в житті людини, підсилює її власний егоїстичний інтерес. Через те набирає силу споживацтво, яке поступово займає провідні позиції. Традиційні ціннісні орієнтири, зокрема релігійні, моральні, навіть така цінність, як родина, часто поступаються місцем споживацьким життєвим орієнтирам. Для людини нормою стає задоволення споживацьких потреб навіть за рахунок зневажання або ігнорування моральних законів, а також релігійних настанов. Більш того, споживацтво часто пов'язано з матеріальними благами, а в духовному відношенні тільки з розвагою.

Технократизм, максимальна спеціалізація, налаштування на споживацтво вимагають сьогодні від людини вміння легко співпрацювати, знаходити загальну мову з будь-якою спільнотою, групою, особою і спонукають до надмірного конформізму. Наявність надмірного конформізму, в свою чергу, сприяє формуванню, утвердженню нездатності або небажання виробляти власні погляди, оцінки, ціннісні орієнтири, власну життєву позицію в цілому, в людині починають цінувати не людяність, а функціональність. Усе це разом робить людину керованою, перетворює її на об'єкт маніпулювання.

Більшість сучасних культурологів констатують факт відчуження людини від культури, про що свідчить безсилля особистості перед зовнішніми проявами життя; неприйняття загальнолюдських цінностей, панування почуття самотності, втрата індивідом власного «Я». Людина поступово втрачає свою індивідуальність, не відчуває потреби духовного самовираження, прагне бути

такою, як всі, виявляє себе не як активний і самостійний творець культури, а виключно як споживач її готових зразків, вона позбавлена спроможності здійснювати вчинки і відповідати за них.

Означені відмінності світового культурного процесу не применшують її здобутків, особливо щодо створення умов для утвердження свободи людини. Акцент на цьому був поставлений у зв'язку з пережитими людством у ХХ ст. соціальними потрясіннями, жорстокими світовими і локальними війнами, революціями, наслідками національно-визвольних рухів та ін. Це зумовило світову спільноту визначити насильство порушенням норм людського буття. Водночас європейське суспільство сформулювало вимоги до умов життя, згідно яких можливо досягнути свободи людини. Основними серед них визнано: створення умов соціальної мобільності; необмеженість щодо змін соціального статусу особи завдяки освіті, індивідуальним здібностям, успішній кар'єрі; розширення можливостей вибору місця життя, професії, праці тощо; урізноманітнення і доступність джерел інформації, тобто свобода у визначенні індивідуальної позиції, світоглядних уподобань тощо; зростання соціальної захищеності особистості в суспільстві; збільшенні часу для дозвілля і можливостей його індивідуального наповнення; підвищення тривалості життя, що збільшує можливості самореалізації особистості; зміна стилів поведінки і мислення в межах життя однієї людини, сприяння діалогу поколінь. Безсумнівно, забезпечення реалізації цих вимог, організація суспільного життя за визначеними нормами надають позитивний імпульс розвитку культури. Але, на жаль, вони пов'язані з її кількісними показниками і не торкаються змістовних, якісних начал.

Сподівання, пов'язані з подоланням кризи світової культури, з народженням, утвердженням нового типу культури, фахівці пов'язують з переходом до постіндустріального, або інформаційного суспільства. Прогнози щодо культурних процесів в цьому суспільстві різні, іноді протилежні. В

одному з них панує песимістичне ставлення до можливостей народження нового типу культури, панують апокаліптичні настрої, зневіра в можливості рятування людства. Навпаки, частина фахівців впевнена, що саме постіндустріальне суспільство забезпечить поширення творчих начал у виробничій діяльності, взагалі в будь-якій діяльності людини, створить оптимальні умови самореалізації творчого потенціалу індивіда, формування його як творчої особистості.

На думку американського футуролога Е. Теффлера, автора однієї з концепцій постіндустріального суспільства, цінності людського життя залежать від розвитку техніки та новітніх технологій. У зв'язку з тим, що нове суспільство робить акцент на розвиток економіки, високої якості життя, досягнутої завдяки новітнім технологіям, фундаментом яких є досягнення науки та техніки, буде сформований та затверджений новий сенс та нове ставлення до праці, дозвілля, родинних стосунків, до нації, народу тощо. Власне, це нове обумовлено процесом гуманізації техніки, резерви чого треба шукати безпосередньо в науково-технічному прогресі. Згідно цієї позиції, людина нової культури – високопрофесійна, високоосвічена, інноваційно спрямована, вона багатомірна, самостійна, самодостатня. Особливістю особистості постіндустріального суспільства, вважають сучасні культурологи, є те, що вона не ідентифікує себе з певною спільнотою, її значущість визнається тільки на рівні невеличкої групи людей.

Окреслення відмінностей нового, інформаційного суспільства, на жаль, не торкається питань його релігійно-морального стану. Прогнози щодо характеристики культури цього суспільства, крім визначення того, що це якісно новий її тип, позбавлені спроби визначення моральних орієнтирів і спрямувань, а також змісту культурного життя.

Протиріччя, різновекторність, розмаїття ідеалів та настанов сучасної світової культури не можуть не відбиватися в культурних процесах, що

відбуваються в Україні, яка відкрила свої кордони і налаштована на активний культурний полілог.

Зовнішні фактори, що впливають з обставин, які склалися в глобальному світові, внутрішні, пов'язані зі специфічними умовами буття українського народу, станом його духовності та обставинами економічного і політичного життя, зумовили утвердження в країні незвичайно складної та суперечливої культурної ситуації. Її вирізняє, перш за все, наявність різноспрямованих тенденцій і процесів, неоднозначні наслідки тих нововведень, які запроваджуються в життя українців.

Спроба осмислення особливостей сучасної української культури дозволяє констатувати:

- уперше в історії країни національна культура визнана (хоча й на декларативному рівні) провідним чинником розвитку та реформування українського суспільства, утвердження державності. Підтвердженням цьому є положення Конституції України, чисельні закони, настанови, рішення державних органів, серед яких особливо значущими є Декларація про державний суверенітет України, Декларація прав національностей України, Закони України «Про засади мовної політики», «Про національні меншини в Україні», «Основи законодавства про культуру», Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та ін.;
- у суспільстві існує намагання переосмислити ієрархію системи цінностей, прагнення до визначення пріоритетів смисложиттєвих орієнтацій. Про це свідчать факти: переорієнтація суспільної свідомості - з моральних цінностей на матеріальні, гедоністичні, а також поглиблення диференціації ціннісних орієнтирів різних верств населення, втрата об'єднуючих націю ідеологічних настанов;
- здійснюється поширення та прискорення інтеграції української національної культури у світовий культурний простір, зміцнення культурного діалогу з

багатьма країнами світу, активізація представництва України в сфері культури на міжнародному рівні. Про це говорить визнання здобутків української культури світовими державами, розповсюдження в Україні цінностей, стандартів, норм європейського культурного життя. Подолання культурної ізоляції не лише долучає населення України до світового культурного доробку сучасності, а й дає можливість знайомити інші народи з українським культурним надбанням і відкривати Україну світові;

– відбувається поступова відмова держави від централізованих та директивних і перехід до децентралізованих та непрямих методів управління сферою культури. Одним із проявів цієї тенденції є зростання самостійності розвитку культури в регіонах, що було закріплено в постанові Колегії Міністерства культури про підпорядкування обласних управлінь культури місцевим органам влади, на підставі чого з'являється можливість урізноманітнення діяльності культурних закладів в залежності від специфіки та потреб регіонів;

– спостерігається розширення складу суб'єктів культури, що відкриває шляхи поживлення культурного життя. Активізація творчої активності різних категорій і груп населення, збільшення культурних ініціатив різноманітних суспільних об'єднань, рухів, асоціацій, клубів і урізноманітнення видів та форм їх діяльності є підтвердженням цього. Значна частина нових суб'єктів культури плідно співпрацює з різними зарубіжними мистецькими, благодійними, науковими, освітніми інституціями, сприяючи входженню України в культурний європейський простір;

– акцентується увага на поверненні культурної пам'яті, відновлення перекривлених сторінок історії українського народу та його культури, зверненні до масивного гуманітарного потенціалу української культури - філософського, історичного, релігійного, правового, морального тощо, який не просто стає затребуваним, а й по-новому осмислюється. Достатньо нагадати про чисельні

публікації, присвячені забутим діячам української культури, про популяризацію здобутків українців в усіх сферах духовного життя;

– створюються умови для активізації духовного життя, підвищення національної самосвідомості різних народів і етнічних груп України, повернення їх до забутих національних цінностей. У зв'язку з цим в країні стимулюється створення та розгортання діяльності національних общин, вивчення в системі загальноосвітніх шкіл національних мов, проведення національних свят, впровадження в життя національних традицій та обрядів;

– змінюється суспільний й громадський статус релігії, приділяється велика увага відновленню впливовості релігійної культури, яка визнається вагомим культуроформуючим чинником. Сьогодні традиційні для світових релігій цінності заповнюють існуючий в Україні духовний вакуум і сприяють гуманізації соціальних відносин. Характерною ознакою української сучасності стає повернення до релігійного життя значних верств населення, зростання впливу релігії на мораль, мистецтво, спосіб життя тощо;

– впроваджуються нові засади розвитку системи освіти. Вагому роль в розвитку освіти зіграли демократизація навчально-виховного процесу. Утілення в освітянське життя демократичних основ дозволило позбавити школу догматичного одноманіття навчальних програм, методик, підручників, сприяло запровадженню автономії навчальних закладів, в тому числі і вищих. В Україні урізноманітнися спектр навчальних закладів: були відкриті школи авторські, приватні, із поглибленим вивченням окремих предметів, гімназії, ліцеї, з'явилися приватні середньоспеціальні та вищі навчальні заклади. Проте, освітні реформи, які запроваджувалися, не завжди були адекватні потребам суспільства і держави, носили формальний характер, що викликало негативні явища в освітній галузі, особливо у вищій школі. Так, наприклад, приєднання України до Болонського процесу, у рамках якого формується єдиний європейський освітній простір, безумовно, було позитивним та історично

вмотивованим рішенням. Але, положення Болонської декларації реалізується в Україні не через змістовні, а лише через зовнішні зміни. Це призвело до збільшення кількості паперової звітності, різноманітних планів, програм тощо. Поряд з цим абсолютно не виправдано ігнорується багатий вітчизняний науково-освітній і педагогічний досвід, який завжди базувався на своєрідності завдань навчально-виховного процесу, особливостях культури народу, його ментальній специфіці тощо (які, до речі, Болонська декларація аж ніяк не заперечує), і мав досить високу ефективність;

— в Україні посилюються процеси розмивання самобутності української культури, втрата культурної своєрідності окремих регіонів, міст тощо. «Вестернізація» і комерціалізація призводять до уніфікації способу життя за «західними» зразками, поширюють стандартизацію культурних потреб, ведуть до руйнації «культурної індивідуальності».

Така складна картина культурного життя сучасного українського суспільства виникла у зв'язку з тим, що державна стратегія і тактика носять непослідовний та суперечливий характер, що гальмує розвиток культури на загальнодержавному та регіональному рівнях. До цього ж слід додати і те, що українці сьогодні сповідують різнозмістовні світоглядні настанови, які не надають їм можливості узгодження ціннісних орієнтирів та спрямування їх на збереження національної культури, підвищення її статусу в світовому культурному просторі.

Так, частка населення України (в більшості випадків це люди похилого та середнього віку) продовжують пов'язувати себе з радянським минулим. Вони відчують ностальгію за тогочасними базовими цінностями: колективізм, служіння державі, патріотизм, інтернаціоналізм, єдність світоглядної позиції, віра в перевагу соціалістичної моралі над буржуазною, боротьба як основа життєдіяльності тощо. Природним для цієї групи українського населення є прагнення повернення до минулих часів, відмова від новацій, створення міфів

про культурні здобутки радянського ладу, повернення до закритого типу культури та ін.

Марксистсько-ленінські світоглядні настанови відстоюються цими людьми достатньо послідовно і активно, з використанням різних форм боротьби з представниками інших світоглядних настанов. До цієї частки населення України приєднуються ті, хто в умовах економічної і політичної кризи в країні зазнає на собі і негативні наслідки. Ціла низка політичних партій та громадських об'єднань сповідує подібні позиції, проводить роботу щодо залучення до них більш широких верств населення. Прагнення відновлення Радянського Союзу та повернення України до його складу є головним спрямуванням діяльності представників даної позиції.

Інша частина українського населення, навпаки, категорично відмовляється від цінностей радянської доби, критично ставиться до здобутків соціалістичної системи. Вона налаштована на відродження традиційних українських цінностей та водночас на активну співпрацю з європейською культурою. Для неї притаманне бажання пошуків нового, прагнення органічного єднання його зі споконвічними українськими ідеалами. Своїм головним завданням ця група вважає оновлення вітчизняної культури, визнання її самобутності, унікальності, значущості при входженні в світовий культурний простір.

Позиції ще однієї частини населення відрізняє індіферентне ставлення до національних проблем і національної культури. Для її представників не має значення та ціннісна система, в якій вони перебувають, синдром манкуртизму характеризує їхнє життя. За Ч. Айтматовим, який описав явище манкуртизму в романі «И дольше века длится день», манкурт - це той, хто не знає, хто він, звідки, якого роду-племені, хто його батьки, не пам'ятає дитинства, визнає тільки господаря, доручення якого виконує ретельно і старанно; практично ним втрачено поняття про добро і зло. Утрата національної пам'яті, антинародна

спрямованість діяльності визначають найбільш радикальну частину цієї частки українців.

Різновекторність культурних орієнтирів зумовлює загострення проблеми національної самоідентифікації населення сучасної України. Питання самовизначення є сьогодні дуже складним для українців, яких довгий час відлучали від національної пам'яті, мови, від національних цінностей, які жили в умовах руйнування національного менталітету. Фахівці вважають, що в Україні мають місце три рівні національної самоідентифікації. Перший рівень - це рівень, на якому людина визнає себе представником української нації, але тільки на підставі формальних ознак - громадянства, місця проживання, володіння мовою, знання історії та ін. Другий рівень національної самоідентифікації, більш глибинний, притаманний людям, які відчують свій споконвічний зв'язок з українською нацією, невіддільність від її традицій, є носіями її менталітету тощо. Вони можуть пишатися досягненнями вітчизняної культури, але не відчують потреби в боротьбі за національні ідеали, за національну незалежність. Нарешті, третій рівень національної самоідентифікації відрізняє людей, які не тільки ототожнюють себе з українською нацією, але й готові принести себе, своє життя в жертву національній ідеї, прагнуть захищати національну єдність, незалежність, традиції і цінності народу.

Збереження незалежного стану держави України потребує зосередження уваги на вирішенні проблеми підвищення національної самосвідомості українців. Але, як констатують науковці, в умовах глобалізації нестабільність, суперечність духовних настанов і спрямувань в країні не тільки не сприяє цьому, але є загрозою кризи національної ідентифікації.

Не слід забувати і те, що ані соціалістичні, ані модерністські, ані постмодерністські погляди, які сьогодні сповідують українці не передбачають приділення уваги питанням національної культури. Звичайно, це вимагає від

держави розробки концепції розвитку української культури, визначення стратегії та тактики культурної політики, визначення оптимальних умов її реалізації. Ефективність цих починань залежить від:

- визнання духовної культури як змістовного фундаменту людського буття;
- урахування інтересів культури в законах, що регулюють суспільно-економічні сфери життя в країні;
- прийняття та виконання органами державної влади законів, які спрямовані на вирішення питань розвитку культури;
- вдосконалення галузевого законодавства, пов'язаного з розвитком соціальних інститутів культури, засобів інформації, культурно-освітньої роботи, системи освіти тощо.

Висновки. Позитивні тенденції, які безумовно присутні в культурному житті незалежної України, певною мірою нівелюються недоліками культурної політики держави, а також впливами глобальних культурних процесів, що зумовлює строкатість соціально-культурного життя в Україні, погіршення якості людської життєдіяльності, а також загострює одну із нагальних проблем сучасного світу у цілому - криза моральності і гуманізму. Саме дефіцит гуманізму поряд із високою моральністю можна визначити провідною причиною розбалансування духовного життя суспільства та окремої людини в сучасній Україні.

Література

1. Блюменкранц М. Глобальные проблемы современного культурного процесса// Вопросы философии. – М., 2006. – № 5. – С. 60-65.
2. Дрожжина С.В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 198 с.
3. Дрожжина С.В., Чернишова М.В. Вплив толерантності на формування громадського суспільства в Україні. //Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. - Серия «Философия.

Культурология. Политология. Социология». – Том 24 (65). – 2012, № 1-2. – С. 346–353.

4. Надибська О. Я. Принципи побудови системи пріоритетів української культури як частини сучасного мультикультурного простору/О. Я. Надибська //Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. –Запоріжжя, 2010, N Вип. 43 . – С.225-232.

**Реалии современной украинской культуры:
философско-культурологический дискурс**

Анучина Л.В., Стасевская О.А.

Статья посвящена осмыслению проблем состояния современной украинской культуры и перспектив ее развития.

Ключевые слова: мировая и национальная культура, глобализация, национальная идентификация, ценностные ориентиры, духовные идеалы.

**The realities of modern Ukrainian culture:
philosophical and cultural discourse**

Anuchina L., Stasevska O.

The article is sanctified to the comprehension of problems of the state of the modern Ukrainian culture and prospects of her development.

Key words: world and national culture, globalization, national authentication, valued reference-points, spiritual ideals.